

PSYCHODIAGNOSTIKA

Možnosti a limity osobnostní
diagnostiky

Diagnostika

- ▣ je vědecká disciplína, která vyvíjí a využívá metody k posouzení důležitých vlastností lidí, skupin, situací, institucí a dokonce objektů a událostí.

Metody poznávání osobnosti

- ▣ jednotky v nichž osobnost pojmáme (vlastnosti, stavy, děje...) jsou přímému objektivnímu pozorování nepřístupné. Jejich výskyt a působivost vyvozujeme z jejich **projevů** a výskytu jejich zvnějšku pozorovatelných ukazatelů

Metody poznávání osobnosti

- ▣ 1. Pozorování spontánního chování
přímé, zprostředkované
- ▣ 2. Výpověď o sobě
rozhovor, dotazník
- ▣ 3. Nepřímé zkoušky
objektivní (schopností), projektivní

Tři tradice výzkumu osobnosti

- ▣ klinický přístup
- ▣ korelační přístup
- ▣ experimentální přístup

Klinický přístup

- ▣ zahrnuje systematické, hloubkové studie jednotlivce
- ▣ Charcot, Freud, Murray, Rogers, Kelly
- + poskytuje příležitost sledovat širokou škálu jevů a fungování osobnosti jako celku, umožňuje nová pozorování a hypotézy
- obtíže při ověřování pozorování jinými osobami a při formulaci hypotéz pro empirické testování

Korelační přístup

= dotazníkový přístup

- ▣ zdůrazňuje individuální rozdíly a usiluje o stanovení vztahů mezi těmito rozdíly u různých osobnostních charakteristik
- ▣ klade důraz na měření
- ▣ velké soubory respondentů
- ▣ hledá vztahy mezi malým počtem prvků osobnosti
- ▣ Francis Galton, R. Cattell, Eysenck, big five
- + definování základní struktury osobnosti
- omezení vyplývající z povahy získaných dat (self-report)

Experimentální přístup

- ▣ systematická manipulace s proměnnými s cílem získat kauzální vztahy
  - ▣ velké vzorky
  - ▣ obecné zákonitosti vztahů, přímá kontrola nad sledovanými proměnnými
  - ▣ Wundt, Ebbinghaus, Pavlov, Watson
- + objektivita při stanovení kauzálních vztahů
- omezení vyplývající z povahy experimentální situace, hypotézy respondenta o experimentu, očekávání experimentátora

Cíle diagnostiky

- ❑ Se sestávají z *deskripce, predikce a kontroly* klientova chování a ze snahy pomoci mu *rozhodnout se* mezi různými možnostmi.
- ❑ Deskripce se týká např. kategorizace a škálování chování, např. inteligence s pomocí jedné nebo více dimenzí.
- ❑ Predikce znamená předpověď chování na základě jeho posouzení tady a teď. Je většinou spjata s korelačními postupy, využívá se rozptyl ve výběru s ohledem na chování, aby mohlo dojít k predikci rozptylu v budoucím chování, jaké může představovat např. delikvence mládeže, školní prospěch apod
- ❑ Kontrola chování se zkoumá experimentálně, protože nezávislá proměnná, např. typ školení, je manipulována tak, aby vyvolala změnu závislé proměnné, např. školního prospěchu.
- ❑ Rozhodnutí znamená výběr takové možnosti, která maximalizuje žádoucí výsledek s využitím znalosti rysů klienta a jeho prostředí.

Co posuzujeme?

- ▣ Lidé se zpravidla zajímají o takové chování a o takové sociální situace, které
- ▣ (1) pro ně mají hodnotu, např. akademický, profesní a sociální úspěch, dobré školy, harmonické rodiny, nebo kterých
- ▣ (2) se obávají, např. agrese, terorismus, psychopatologie,
- ▣ (3) se kterými mají soucit, např. utrpení znevýhodněných, týrané děti, lidé s handicapem.

Proces diagnostiky

- ▣ 1. sběr diagnostických informací,
- ▣ 2. pochopení těchto informací,
- ▣ 3. jejich integrace, z které vyplyne posudek nebo rada, a
- ▣ 4. intervence s cílem vyřešit problém nebo ulevit od bolesti.

Trojice teoretických orientací

- ▣ Individuální rozdíly:

porovnávání lidí vytvářením behaviorálních kategorií, škál a množství vektorů, např. typy osobnosti, inteligenční škály, vícedimenzionální teorie osobnosti a inteligence.

- ▣ Vývoj:

vysvětlení chování tady a teď a budoucího chování tázáním se „jak to“, např. stadia kognitivního rozvoje, vývoj osobnosti, vývoj kontextů, jakými jsou rodina, organizace, obec.

- ▣ Sociální a fyzický kontext:

vysvětlení chování jako důsledku sociálních a fyzických kontextů, např. teorie posilování, nebo učení nápodobou: sociální behaviorismus.

- ▣ Otevřený charakter psychologie pro diagnostika znamená, že eklekticky využívá konstrukty, měření a nástroje, potřebné pro svého klienta s ohledem na úroveň jeho individuálních rozdílů, nástrojů, úroveň vývoje a jeho místo v sociálním kontextu.

Dělení psychodiagnostických metod

- KLINICKÉ METODY
- PSYCHOMETRICKÉ METODY:
  - **testy** – osobnosti, inteligence, speciálních schopností
  - **dotazníky**
  - **projektivní metody** – verbální, grafické, m. volby
  - **kresebné metody** – jako projektivní metoda, měření úrovně rozumových schopností, senzomotorických dovedností, kreativity
  - **vývojová diagnostika**
  - **neuropsychologické metody**

POZOROVÁNÍ:

- pozorování volné, orientační
- pozorování zaměřené, systematické, kontrolované

1. zásada plánovitosti

2. zásada systematickosti

3. zásada přesnosti a objektivity

- pozorování klienta během vyšetření
  - pozorování jako samostatná dg. Metoda
- záznam, schéma nebo protokol pozorování*

Při pozorování se zaměřujeme na:

- **mimiku** – výrazy emocí v obličeje
- **pantomimiku** – pohyby celého těla
- **gestiku** – doprovodné pohyby rukou a paží
- **řeč** – množství, rychlost, intonace apod.
- **projevy emocí** - výskyt, intenzita, ovládnání
- **sociální chování**
- **vztah k objektům** – zacházení s předměty
- **vztah k sobě** – sebevědomí, sebehodnocení apod.

ROZHOVOR:

- NEŘÍZENÝ
- ŘÍZENÝ:
  - a. standardizovaný
  - b. částečně standardizovaný
  - c. volný
- fáze rozhovoru:
  - ▣ úvodní fáze – navázání kontaktu
  - ▣ jádro rozhovoru – získávání informací
  - ▣ závěr rozhovoru – naladění klienta na další spolupráci

Techniky vedení rozhovoru:

kladení otázek: přímé, nepřímé, projektivní

- jednoduché akceptace –
- zachycení a objasnění
- parafrázování – opakování
- interpretace - pouze pokud je klient připraven
- ujištění – odstranění zábran a úzkosti
- používání pomlky – poskytnout prostor

Anamnéza

= zjišťování údajů z minulosti, které mají významný vztah k poznání osobnosti.

Cílem je získání a kategorizace relevantních údajů z minulosti, které pomáhají vysvětlit současný stav.

Anamnézu snímáme metodou řízeného rozhovoru, v jehož průběhu pořizujeme podrobný zápis.

Psychologická anamnéza se zaměřujeme na

- rodinné anamnestické údaje
- nukleární rodinu
- sourozence
- prenatální období a porod
- raný vývoj
- další vývoj
- scholaritu
- somatické zdraví

Dále:

- emocionální vývoj
- vývoj postojů k hodnotám
- vývoj sociálních vztahů
- návyky
- zájmy, aktivity
- výchovné potíže, poruchy chování
- vývoj abnormních, hraničních nebo patických jevů – popis potíží

ANALÝZA SPONTÁNNÍCH PRODUKTŮ:

- kresby nebo malby
- výtvary z hlíny nebo písku
- výsledek hry
- stavby figurek v písku
- básně a jiná literární činnost
- dopisy, deníky a jiné osobní dokumenty
- písmo

Klasifikace psychologických testů

- ▣ Výkonové testy
  - Testy inteligence
  - Testy speciálních schopností
  - Testy organicity

- ▣ Testy osobnosti
  - Projektivní testy
  - Dotazníky
  - Objektivní testy osobnosti

- ▣ Přístrojové metody

Požadavky na metodu dotazníku

- ▣ Metody používané v teorii a praxi a tedy i dotazníky mají být :
- ▣ *objektivní,*
- ▣ *standardní,*
- ▣ *spolehlivé,*
- ▣ *platné (validní),*
- ▣ *úsporné.*

Objektivita

- ▣ Objektivita metody či techniky je dána stupněm, mírou její nezávislosti na osobě uživatele. Přispívá k jednoznačnosti výsledků, protože omezuje nebezpečí, že by badatel bezděčně zkreslil fakta, aby získal žádoucí výsledky - stává se to např. při rozhovoru, při sepisování anamnézy atd.
- ▣ Předpoklady pro objektivní posuzování druhých osob jsou podmíněné osobností posuzovatele (např. jeho tendencemi ke vztahovačnosti).
- ▣ Objektivita metody znamená, že zkoumaná osoba nemá nebo má pouze minimální možnost působit na výsledky ve výhodném nebo pro ni žádoucím směru. Objektivita metody je dána i nezávislostí výsledků na osobách, které je analyzují a vyhodnocují. Různí posuzovatelé tedy u objektivních testů docházejí ke stejným výsledkům.
- ▣ Musíme si být vědomi toho, že v oblasti zkoumání duševna nedosáhneme nikdy objektivnosti typické pro oblast přírodních a technických věd.

Standardnost

- Standardností rozumíme požadavek, aby byla identická metoda používána u různých osob za podmínek pro všechny osoby stejných. Předpokládá to unifikaci (sjednocení) a formalizaci všech důležitých podmínek vyšetření: stejné úkoly, stejnou případnou instrumentalizaci, dodržování jednotné instrukce a postupu, jakož i stejné vyhodnocování výsledků u všech zkoumaných osob podle stanovených norem. Normy chápeme jako typické reakce příslušného vzorku populace podle věku a pohlaví. Všechny tyto požadavky směřují k tomu, aby bylo možno srovnávat získané výsledky u různých zkoumaných osob. Dodržení těchto podmínek určuje také míru validity a spolehlivosti metody. Standardizace metody vyžaduje široký soubor pokusných osob (reprezentativní svazek).

Reliabilita

- ▣ Spolehlivostí (reliabilitou) metody rozumíme, nakolik registruje konzistentně, stabilně. Spolehlivost tedy znamená např. stálost výsledku v čase. Jestliže metodu opakujeme po nějaké době a získáme úplně jiné výsledky, pak je metoda málo spolehlivá, pokud ovšem nedošlo ke změně zkoumané funkce samé. Délku odstupů šetření touže metodou musíme vždy uvádět. Liší-li se retestované výsledky jen nepatrně od původního testu, je jeho spolehlivost vysoká.

Typy reliability

- ▣ 1. *Test- retest. Srovnáním výsledků opakovaného užití metody u těchže osob, pokud lze předpokládat, že se mezitím nezměnila sledovaná vlastnost.*
- ▣ 2. *Paralelních forem. Srovnáním výsledků dvou ekvivalentních forem metody, např. dvou forem dotazníku nebo výsledků dvou pozorovatelů chování. Korelací získáváme tzv. koeficient ekvivalence.*
- ▣ 3. *Split-half. Rozdělením metody na dvě poloviny a srovnáním separátních výsledků obou polovin, např. porovnáním odpovědí na liché a sudé otázky dotazníku. **Vnitřní konzistence** testu je dána mírou homogenity jednotlivých částí testu, která je zjišťována z jejich korelací.*
- ▣ 4. *Inter-rater. Shoda mezi posuzovateli. Srovnáním výsledků dvou či více posuzovatelů.*

Validita

- *Validita*
- Validitou (platností) metody rozumíme, nakolik měří to, co měřit má. Je dána stupněm nezávislosti měření na systematických i náhodných chybách, závisí tedy kromě jiného na objektivnosti a spolehlivosti metody. Přitom však platí, že poměrně validní, byť i méně objektivní metoda je lepší než zcela objektivní, ale málo validní metoda.
- Většinou musíme ověřovat validitu empiricky. Lze tak učinit porovnáním výsledků měření s nějakým vnějším kriteriem správnosti, o kterém nepochybujeme (např. s výkonem v práci). V podstatě korelujeme výsledky zkoušky s tím, co chceme zkouškou zjišťovat (tj. s objektivní realitou nebo s výsledkem jiného, již ověřeného testu). Někdy se takové empirické validitě říká také validita praktická a souběžná. Při použití testového souboru vzniká pojem souhrnné validity, která je definována jako pravděpodobnost shody výsledku testového souboru s tím, co má být zjištěno. Může být závislá na osobě vyšetřujícího.
- Někdy se užívá pojmu predikční (prognostická) validita, čímž se myslí pravděpodobnost shody mezi výsledkem testu (konstraktu) a chováním vyšetřovaného po určitém časovém odstupu.
- Konstrukt je vlastně určitá (modelová) náhrada za skutečný výkon.
- Predikční validita udává, jak účinně je možno na základě výsledků metody předpovídat (prognózovat) budoucí stav.
- Podstatným aspektem validity je relevantnost metody, její adekvátnost, např. stupeň zaměřenosti (reprezentativnosti) testu pro vystižení určitého znaku osobnosti. Testy s malou validitou a s malou spolehlivostí jsou prakticky bezcenné.

Literatura

- ▣ ter Laak, J.F. (2015). Jak řešit otázky klientů. Průvodce pro studenty, výzkumníky a praktické diagnostiky. Brno: Masarykova Univerzita.
- ▣ Svoboda, M. (ed.), Krejčířová, D., Vágnerová, M. (2001). *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha : Portál, 2001.